

KÜMELENME VE REKABETÇİLİK İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR İNCELEME¹

Dr. Osman EROĞLU*
Prof. Dr. Azmi YALÇIN**

Özet

Son yıllarda yapılan araştırmaların bir çoğunda küresel ekonominin büyümesinin daha çok yerel düzeydeki süreçlerin mekânsal yansımalarının bir sonucu olarak ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Son on yılda bölgesel rekabet edebilirliği geliştirmede, kümelenme yaklaşımının bir araç olarak kullanılması konusuna verilen önem daha da artmış ve kümelenme bölgesel kalkınma ve rekabet stratejilerinin en önemli parçalarından biri haline gelmiştir. Güçlü ekonomilere sahip ülkelerin rekabetçi sektörlere sahip oldukları ve bunu kümelenme yaklaşımı ile gerçekleştirdikleri belirtilmektedir. Bu çalışmanın amacı söz konusu kümelenme ve rekabetçilik ilişkisini farklı boyutlarıyla incelemek ve rekabetçilikte kümelenmenin faydalarını vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Kümelenme, Rekabetçilik ve Kümelenme ve Rekabetçilik İlişkisi

Jel Kodu: M19

THE RELATIONSHIP BETWEEN CLUSTERING AND COMPETITIVENESS: A CONCEPTUAL REVIEW

Abstract

In recent years, the majority of studies emphasizes that the growth of global economy has emerged as a result of influence of spatial processes at the local level. In the last decade, on the development of regional competitiveness, the importance given to the issue of cluster approach has increased and clustering has become one of the most important parts of regional development and competitiveness strategies. Countries with strong economies have competitive industries which are carried by cluster approach. The aim of this study is to examine the aspects of the relationship between clustering and competitiveness and to emphasize the benefits of clustering.

Key Words: Clustering, Competitiveness and The Relationship Between Clustering and Competitiveness

Jel Classification: M19

---

¹ Bu çalışma yazarın “Kent Rekabetçiliğinde Kümelenme Stratejisinin Olumlu Etkisi ve Kümelerin Kent Rekabetçiliği Algısı: Kent Rekabetçiliği ve Diyarbakır Mermer Örneği”, başlıklı doktora tezinin bir bölümüne dayanmaktadır.

* Dicle Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, osmaneroglu2181@hotmail.com

** Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, azmiyalcin@cu.edu.tr

GİRİŞ

Bir işletme faaliyet gösterdiği sektör ortalamasının üzerinde kârlar elde etmeyi sürdürüyorsa, o işletme rakiplerin üzerinde rekabet avantajı sağlıyor demektir. Aynı zamanda, firma ürettiği malı ve/veya hizmeti ihraç edebilme yetenek ve kabiliyetine sahipse, o üründe rekabet avantajına sahiptir. Rekabet avantajı, maliyet ve farklılık olmak üzere iki temel boyutla açıklanır. İşletmenin, rakiplerin sunduğu faydaları daha düşük maliyete sunabilmesi maliyet avantajı; işletmelerin rekabet ettikleri ürünlerde diğer işletmelerin sahip olmadığı faydaları sunabilmesi ise farklılık avantajını ortaya çıkarmıştır (Porter, 1985). Sonuç olarak Porter'a göre rekabet avantajı, kaynakların ve yeteneklerin daha düşük maliyet yapısına kavuşturulması veya farklı ürün oluşturulması yoluyla yaratılır. Son yıllarda, firmalar rekabet avantajı sağlamada kümelenme yaklaşımını benimsemişlerdir.

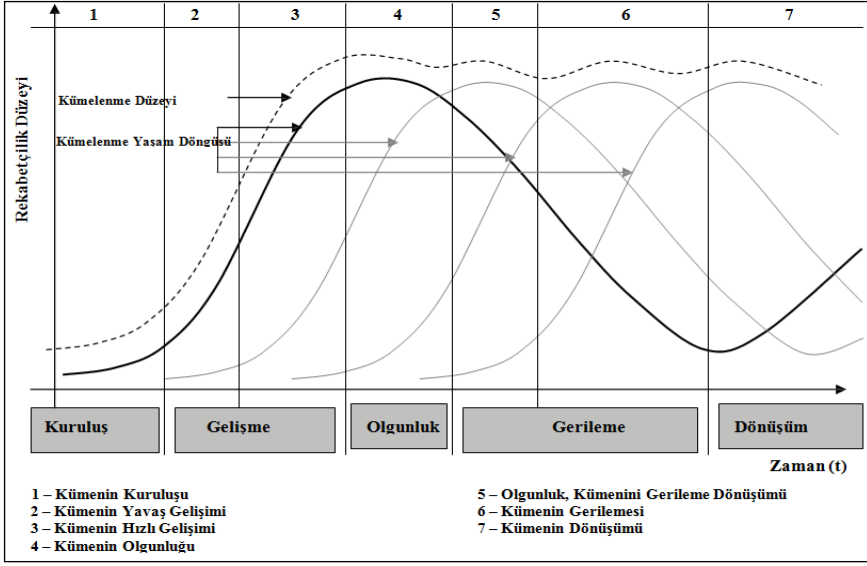
Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, belli endüstrilerin belli alanlara yığılarak sanayi kümelerini oluşturdukları ve bu yolla bilgiye, teknolojiye ve deneyimli işgücü havuzuna ulaşarak işlem maliyetlerini düşürdükleri gözlenmiştir. Kümelenme, rekabet avantajının oluşumunda önemli bir uyarıcı olarak tanımlanmıştır. Küresel bir ekonomide rekabet avantajı rakiplerin ulaşamayacağı yerel unsurlara; bilgi ve ilişkilere dayanmaktadır (Porter, 1998b: 77). Malecki (2004) Porter'ı onaylayarak küresel bir ekonomide bölgesel ve kentsel rekabetçiliğin temelinin; bilginin yaratıldığı, teknolojinin paylaşıldığı ve bilgi alış verişinin olduğu yerel unsurlara bağlı olduğunu savunmaktadır. Bunun yanında kümelenme teorisinin kullanımının, mekânsal ekonominin avantajlarına odaklanan politika yapıcılara, bölgesel kalkınmaya yönelik politikalar üretme imkânı verdiği ileri sürülmüştür (Novelli, Schmitz ve Spencer 2006). Porter (2000b: 19) mekânsal yakınlığın, rekabet avantajını verimlilik artışı ile etkilediğini vurgulamıştır. Bölgenin coğrafi konumu da kalkınma ve rekabet edebilirlik açısından önemli bir rol oynamaktadır (Budd ve Hirmis, 2004: 1022).

Porter, güçlü ekonomilere sahip ülkelerin rekabetçi sektörlerle sahip olduğunu ve bunu kümelenme yaklaşımı ile gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Örneğin Almanya matbaa makineleri, otomotiv ve kimya sektörlerinde dünyadaki birçok lider üreticiye ev sahipliği yapmaktadır. İtalya seramik, makine teçhizat, moda-tasarım, deri işleme ve mermercilik sektörlerinde güçlü bir konuma sahiptir. Japon şirketlerin elektrik ve elektronikte ve makine teçhizat sektörlerinde üstün olmasını ve son olarak Amerika'nın havacılık ve savunma sanayi, kişisel bilgisayar, yazılım, finans ve sinema sektörlerinde önde olmasını Porter kümelenme ile açıklamaktadır. Kümelenmenin son yıllarda popülerlik kazanmasındaki en önemli hususlardan biri firma, sektör, kent, bölge ve dolayısıyla ülkelerin rekabet gücünün artırılması konusundaki iddiasıdır. DPT Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporunda,

rekabetçilik gücü yüksek sektörlerin öncelikli olarak geliştirilmesi ve kümelenmelere dayalı sanayi politikaları çerçevesinde kümelenme analizine tabi tutulup, kümelenme geliştirme çabaları ile uluslararası rekabetçilik güçlerinin artırılması tavsiye edilmektedir. Kümelenme sektörel, kentsel, bölgesel ve yerel rekabet gücünü artırıcı kalkınma modeli olarak görülmektedir.

Rekabet avantajının lokalizasyonu ile yerel kümelenme artarak küreselleşmiş ve yerel küme firmaları daha küresel ticari işletmelere dönüşmüştür (Dicken, 2003; Enright, 2000). Kümelenmiş firmalar rekabet halinde buldukları izole firmalara göre müşterilerin eğilimlerine daha hızlı yanıt verirler (Porter, 200a). Bir kümeye katılım firmaya yeni teknoloji, üretim ve ticarileşme alanlarında avantaj kazandırmaktadır. (Bell ve Albu, 1999). Küme teorisyenleri, küme dışındaki bağlantıların dışarıdaki yararlı bilgiyi kümeye ithal ettiklerini vurgulamışlardır (Lazerson ve Lorenzoni, 1999).

Kümelerin yaygınlığı, rekabetçiliğin mikro ekonomisi ve rekabet avantajında coğrafi konumun rolü ile ilgili önemli bilgiler ortaya koymaktadır (Porter, 2000a). Porter'a (1998b) göre küresel ekonomide güçlü bir rekabet avantajı konumuna sahip olmak giderek daha fazla uzak rakiplerin rekabet edemeyeceği bilgi, ilişkiler, motivasyon, vb. yerel faktörlere sahip olmaya bağlıdır. Kümelenme yazınına göre yakın sosyal ağlar ve yakınlık sosyal sermayenin gelişmesine yardımcı olabilir (Brown ve McNaughton, 2002) ve ayrıca rekabetçilik, çalışan katılımı ile de yakından bağlantılıdır (Brusco, 1990). Navickas ve Malakauskaite'e (2010) göre rekabetçiliğin düzeyi doğrudan bir kümenin yaşam döngüsü dinamiklerine bağlıdır ve rekabetçilik küme geliştikçe artar, düşüş fazına geçtiğinde azalır. (Bkz: **Şekil 1**)

Şekil 1. Rekabet Gücü Düzeyi, Kümelene Düzeyi ve Küme Yaşam Döngüsü Arasındaki Korelasyon

Kaynak: Navickas ve Malakauskaite, 2010: 63.

Porter (1998b) kümelene ile elde edilen yararları şu şekilde özetlemektedir:

- İşlem maliyetlerinin azalması,
- Bilgi yaratma ve dağıtımının güçlendirilmesi,
- Yerel kurumlar için verimli yapı,
- İşbirliği ve rekabetin yaygınlaşmasını sağlamak.

Porter (2000b) rekabet ve coğrafi konumla ilgili çalışmasında ekonomiler, geleneksel işletmeler, endüstri ve sektörel gruplar tarafından kümelerin kullanılmasının en önemli sebebinin, kümelerle rekabet kavramı arasında doğal bir uyumun bulunması ve hükümet politikası için daha uygun bir araç olması şeklinde açıklamıştır. Kümelene yaklaşımı bölgesel rekabet avantajını üç ana yoldan etkilemektedir (Porter, 1998: 80; 2000b: 21). Buna göre kümelene;

- İçinde kurulmuş olan işletmelerin üretkenliğini artırır.
- Verimliliği yükseltecek ve yeni ürünlerin oluşmasını sağlayacak yenilikçiliği yönlendirir.
- Kendisini genişleten ve güçlendiren yeni iş alanlarının ortaya çıkmasını teşvik eder.

Bu çerçevede, bir ülke ya da bölgede faaliyet gösteren birbiri ile ilişkili şirketlerin, uzman tedarikçilerin, hizmet sunucularının ve ilgili kurumların belirli bir yörede yoğunlaşarak kümelene oluşturması ve bu

şekilde rekabet edebilirliklerini artırmaları konusu son dönemde yazında önemle vurgulanmaktadır. Aşağıda kümelenmenin bölgesel kalkınma, kolektif verimlilik, dışsallıklar, bilgiye erişim, uzman kaynaklara düşük bir maliyetle erişim, tamamlayıcılar, yeni iş oluşumu, inovasyon, bilgi üreten kurumlar ve devletin rolü gibi kavramlarla ilişkisi incelenmiştir.

1. Kümelenme ve Bölgesel Kalkınma

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, bölgesel kalkınma kavramı ekonomi yazınına girmiş, ekonomik ve sosyal kalkınma sorunu mekânsal bir boyut kazanmıştır. Devlet iktidarı ve bölgesel örgütlere ilişkin teoriler, firmaların endüstriyel aktivitelerini belli bir bölgede yoğunlaştırmaları için bölgenin gelişmesini amaçlayan bütüncül yaklaşımlar geliştirmiştir. OECD (2006:12) tarafından yapılan araştırmalar kümelenme yaklaşımının altında yatan kavramların ulusal ve bölgesel düzeydeki kalkınma politikalarının merkezinde yer almakta olduğunu ortaya koymuştur. Bir sektörün ya da bölgenin rekabetçi konumunu güçlendirmek üzere kümelenmelerden yararlanılması yaklaşımı Avrupa Komisyonu ve Dünya Bankası'nca da benimsenmektedir (Lundequist ve Power, 2002: 685).

1980'lerin başlarından itibaren ve 1990'lar süresince bölgesel kalkınmaya ciddi vurgular yapılmış ve bu konuda önemli gelişmeler olmuştur. Küreselleşme ile birlikte 1990'lı yıllara kadar kendi yerel pazarlarında yerli rakiplerle rekabet halinde olan firmalar, dünyanın her yerinden yabancı firmalarla rekabet haline girdiler. Kendi pazarlarında ve bölgelerinde rekabet üstünlüğü arayan firmalar işbirliğine yöneldiler ve kümelenmenin temelini attılar. Küreselleşmenin getirdiği bu yeni olgu her bölgedeki üretim yapısı ve örgütlenme biçimleri ile bunlarla bağlantılı teknolojik yapıları, pazar eğilimlerini ve işgücü örgütlenmelerini kümelenmeye uyum sağlamaya zorlamıştır (Çerçeve, 2009). Sanayi içinde kümelenmenin teşviki endüstriyel ve bölgesel kalkınma için yeni bir politika haline gelmiştir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma hususunda üretilen politikalarda, mekânsal özellikler göz önüne alınarak bölgelerin rekabet gücünün geliştirilmesi öngörülmüştür.

1990'ların sonundan bu yana bölgelerin yetenek ve dinamiklerini ortaya çıkarmada küme geliştirme yaygın olarak kullanılan bir strateji haline almıştır. 2008 yılında Science Business Innovation Board tarafından açıklanan verilere göre AB'de 2000'i aşkın kümelenme ve 70 farklı ulusal kümelenme politikası bulunmaktadır. AB ve OECD gibi ulusal ve bölgesel politika yapıcı kuruluşlar KOBİ'ler için küme gelişimini, küme içindeki firmaların ve diğer örgütlerin yakınlığından sağlanan sinerji ve koordinasyondan yararlanma şeklinde tanımlamışlardır. Andersson ve Miller (2003: 31) tarafından ise coğrafi yakınlık, ilişki ağları ve sosyal sermayeden yararlanma olarak ifade edilmiştir.

Son on yılda bölgesel rekabet edebilirliği geliştirmede, kümelenme yaklaşımının bir araç olarak kullanılması konusuna verilen önem daha da artmış ve kümelenme bölgesel kalkınma stratejilerinin en önemli parçalarından biri haline gelmiştir. Kümeler yerel ve bölgesel kalkınma için popüler bir araştırma ve uygulama kavramı haline gelmiştir (Bergmen ve Feser, 2010). Kümelenme yaklaşımı gerek bölgelerin içsel potansiyellerine dikkat çekmesi gerekse farklı politika alanlarının bu potansiyellerin geliştirilmesi için uyum sağlaması yönleri ile önemli bir politika aracı olarak kabul edilmiştir (Alsaç, 2010: 47). Kümelenme yaklaşımı bölgesel kalkınma açısından etkin bir destekleme aracı olarak görülmektedir.

2. Kümelenme ve Kolektif Verimlilik

Kolektif verimlilik, dışsal ekonomilerin ölçeği ve ortak eylemler kombinasyonu sonucu elde edilen rekabet avantajıdır. Dışsal ekonomilerin ölçeği pasif olmasına rağmen, ortak eylemler aktif ve bilinçli bir işbirliğiyle elde edilebilir (Schmitz ve Nadvi, 1999). Kolektif verimlilik, güçlü ve başarılı kümelenme temelli ekonomik kalkınma girişimlerinin özü ve can damarıdır. Küme firmaları; girdilere sahip olmada, bilgiye, teknolojiye ve gerekli kuruluşlara ulaşmada, ilişkili firmaları koordine etmede ve gelişimi ölçmede ve teşvik etmede daha kolektif hareket ederek verimlilik sağlarlar.

Kümelenme, aynı sektördeki genel şartları paylaştıkları yerel rakiplere karşı firmalara, performanslarını ölçebilecekleri ve karşılaştırabilecekleri bir öncelik sağlar. Küme içindeki firmalar coğrafi yoğunlaşmanın getirisi olan kolektif verimlilik ile işgücünün gelişmesine, bilgi beceriye ulaşma ve küme içerisindeki destekleyici kuruluşlar ile işbirliğine sahip olurlar. Schmitz ve Nadvi (1999: 1506-07) kolektif verimliliğin ancak yerel üreticilerin ticaret ağları ile dış pazarlara bağlanması ve firmalar arası ilişkilerde güven olgusunun oluşturulmasıyla ortaya çıkacağına vurgu yapmaktadırlar. Firmalar arası güven bağları oluşumu bilgi akışını hızlandırır ve küme içerisindeki firmaları dışarıda kalanlara göre daha rekabetçi kılar (Porter, 2000: 22). Sonuç olarak rekabetçiliğin sağlanmasında en önemli kavramlardan biri olan verimlilik küme içerisindeki firmalara kolektif hareket alanı içerisinde yerel tedarik sağlayarak, ihtisaslaşmış imalatçı ve tedarikçilere ulaşma imkânı vererek ve bu sayede ulaşım, stok ve işlem maliyetlerini düşürerek rekabet avantajı sağlarlar.

3. Kümelenme ve Dışsallıklar

Alfred Marshall (1890) yerelleşme ekonomilerinde ortaya attığı ve kümenin temel özelliklerinden ikisi olarak saydığı “ilişki ağları” ve “coğrafi yakınlık” konularına dayanarak açıkladığı firmaların birbirlerine yakın yerleşerek daha verimli olma durumunu; iş gücü havuzu, ihtisaslaşmış tedarikçiler ve bilginin yayılması gibi dışsallıklar olarak tanımlamıştır (Cortright, 2006: 8). Bir bölgenin rekabet avantajını artırmaya katkıda bulunan kümeler; işletmeler, kamu kurumları, eğitim ve öğretim kurumları, mali kurumlar ve işbirliği sağlayan diğer kuruluşlardan oluşur (Sölvel,

Lindqvist ve Ketels, 2003: 180). Endüstriyel merkezler (eco-districts), yenilikçi ortam, öğrenen bölgeler (learning regions) ve bölgesel yenilik sistemleri (regional innovation systems) gibi kavramlar, tek bir firma sınırlarını aşan düzeyde, ancak belirli bir mekânla sınırlı olarak rekabet edebilirliğin sağlanmasında ve sürdürülmesinde dışsallıkların önemini ortaya koymaktadır (Kara, 2008: 34).

Dinamik dışsallıklar, coğrafi yakınlığın sonucu olarak ortaya çıkan tedarikçiler ve taşeronlarla işbirliği içinde olunan bir ortam sağlar (Suarez-Villa ve Walrod, 1997). Resmi ve gayri resmi kuruluşlar ve diğer dışsallıklar, bilgi ve teknoloji alışverişini kolaylaştırdığı gibi koordinasyon ve işbirliğini sağlayarak kümenin rekabet gücünü artırır.

4. Kümelenme ve Bilgiye Erişim

Alfred Marshall (1890) firmaların birbirine yakın bölgelere yerleşerek bilgiye ulaştıklarını ve işletmeler arasında bilginin çok kolay yayıldığını ifade etmiştir. Porter (1998), kümelenme ile birlikte işletmeler arası bilgi transferinin oluştuğunu ve bu yolla yenilikçiliğin geliştiğini ve desteklendiğini ifade etmiştir. Geniş pazarlarda, firmaların ve yerel kurumların küme içerisinde olmaları teknik ve diğer önemli bilgilere erişimi daha uygun ve düşük bir maliyetle sağladığı için firmaların mevcut verimliliği artar (Porter, 2000a). İşlem maliyetlerini azaltma dışında, küme içerisindeki firmalar küme dışındaki sanayilerin bilgilerine de erişirler. Pazar fırsatları ve potansiyeli hakkındaki bilgi erişimi, pazara yeni firmaların girişindeki riskleri ve bariyerleri azaltır.

Öte yandan, küme içerisindeki katılımcılar arasındaki etkileşim ve bilgi paylaşımı, firmaların üretkenliklerini ve verimliliklerini artırarak uzun dönemli karşılıklı çıkarlarının oluşmasını sağlayabilir. Küme içerisinde firmalar daha iyi müşteri hizmetleri, pazar, teknik konular, uzmanlaşmış işgücü ve etkin karar verme gibi spesifik bilgilere ulaşarak rekabet avantajlarını sürdürürler. Böylece, küme içerisindeki firmaların verimliliği küme dışında kalan bireysel firmalara göre, spesifik bilgilere erişimi genellikle daha düşük maliyetli olduğu için küme dışında kalan bireysel firmalara göre daha yüksektir. Firmalar giderek artan oranda ağların ya da kümelenmelerin üyesi haline gelmekte ve bu sayede kaynakların ortak bir havuzda toplanmasından ve bilgi paylaşımının oluşturduğu üstünlüklerden yararlanmaktadırlar (Sepic, 2005: 7).

5. Kümelenme ve Uzman Kaynaklara Düşük bir Maliyetle Erişim

Weber (1929), firmaların belli bir coğrafi konumda yığılmalarının düşük ulaşım ve üretim maliyetlerinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Marshall (1890) ekonomilerinin en önemli özelliği azaltılmış bilgi işlem maliyetidir. Yığılma ekonomilerinin ortaya çıkış nedenleri arasında ulaşım ve iletişim maliyetlerinin coğrafi konumla birlikte azalması yatmaktadır. Coğrafi konuma dayanan maliyet avantajları firmaları belli bölge, kent ve

kasabalarda kümelenmeye zorlamıştır. *Yığılma* ekonomileri ile birlikte firmalar belli bir alanda üretim konsantrasyonu sağlayarak maliyet tasarrufu elde ederler (Parr, 2002: 718). Storper'e (1999) göre bazı araştırmacılar *yığılmayı*, işlem maliyetlerini en aza indirecek çabaların sonucu olarak görmektedirler. Kent ekonomisi literatüründe, şayet firmalar herhangi bir ekonomide birbirine yakın yığılırsa yığılma dışsallıkları ile maliyetleri düşürürler (Evans, 1985). İşletmeler bir kümeye dâhil olarak uzak kaynaklardan elde edecekleri girdileri küme içindeki işletmelerden temin ederek işlem maliyetlerini düşürürler.

Firmalar, içinde buldukları kümeler sayesinde uzmanlaşmış ve deneyimli bir işgücü havuzuna erişirler ve bu erişim işletmelerin işe alımlardaki arama ve işlem maliyetlerini düşürür. İyi gelişmiş bir küme aynı zamanda gelişmiş ve özelleşmiş uzman tedarik tabanına sahiptir ve uzaktaki bir tedarikçiden kaynak sağlamak yerine yerel tedarikçileri kullanmak işlem maliyetlerini düşürür. Kümelenmeler, kamu kurumlarının hizmetlerinin erişimine de büyük katkı sağlarlar. Kamu kurumları tarafından sunulan kalite merkezlerine, eğitim ve altyapı hizmetlerine bedava sahip olurlar. Porter (1998), firmanın küme içerisinde yer alarak dış kurumlarla resmi ittifaklar yaptığını ya da uzak yerlerden gelen ithal girdilerle karşılaştırıldığında, parça, makine, işletme hizmetleri ve personel gibi uzmanlaşmış girdilere yüksek ya da düşük maliyetle erişim sağladığını ifade etmiştir.

6. Kümelenme ve Tamamlayıcılar

Bir küme, içerisindeki katılımcıların faaliyetleri arasındaki tamamlayıcıları sağlayarak performansı artırır. Kümelenme üyeleri karşılıklı olarak birbirine bağımlı olup birinin göstereceği iyi performans diğerlerini de iyi yönde etkilemektedir. Örneğin turizm sektörü kümelenmesinde ziyaretçilerin görüşleri sadece çevresel güzelliklerden (kumsallar ve tarihi mekânlar) değil ayrıca konaklama tesisleri, ulaşım hizmetleri, rehberlik, restoranlar, alışveriş merkezleri, oteller, hediyelik eşya dükkânları ve havaalanı gibi tamamlayıcı işlerin kalitesi ve verimliliklerinden de etkilenmektedir (Porter, 1998b: 81; Çerçeve, 2009). Küme içerisinde yer alan aktörlerin kendi faaliyet alanlarında uzmanlaşarak sağlayacakları verimlilik artışından bir bütün olarak tüm küme faydalanmaktadır (Alsaç, 2010: 50).

Poon (1994) çapraz kümelenmeyi (tamamlayıcı firmalar grubu) ve çapraz entegrasyonu (bir tek firma içinde tamamlayıcı faaliyetlerin gruplanması) araştırarak turizm işletme stratejilerinde, bir firmanın tamamlayıcı faaliyetlere entegre olarak müşterilere sunacakları son ürüne değer kazandıracağını ifade etmiştir. Belli bir coğrafi alanda kümelenen firmaların o alanın itibarını artırması sonucunda, müşterilerin o alanda kurulmuş bir satıcı ya da imalatçıya yönelmesi olasılığı yüksektir. Örneğin, İtalya moda ve tasarım alanında ayakkabı, deri eşya, giyim ve aksesuar firmalarının faydalandığı güçlü bir itibar kazanmıştır (Porter, 1998b).

Kümenin varlığı tamamlayıcılarla birlikte müşterilerin satın alma etkinliğini artırır çünkü müşteriler aynı anda sayısız firmanın sunduğu çok sayıda ürün ve hizmete ulaşabilirler. Buna verilecek en iyi örnek Hong Kong moda giyim kaynağının gelişimidir (Stahl, 1982).

Kümelenme kavramına göre, bölgesel rekabet üstünlüğü; belirli bir yöredeki kümelenmiş aktivitelerin varlığından ve dinamizminden kaynaklanmaktadır. Kümeler, kartopu etkisi yapmakta, sadece benzer işletmeleri değil tamamlayıcı işletmeleri de bölgeye çekmektedir. Kümelerin ekonomik kalkınma ve verimlilik açısından pozitif etkilerini gösteren birçok çalışma bulunmaktadır (Sepic, 2005: 7).

7. Kümelenme ve Yeni İş Oluşumu

Porter (1998b) başarılı bir kümelenmenin iki önemli sinyalinin firmanın hızlı büyümesi ve yeni firma girişi olduğunu belirtmiştir ve bu düşünce pek çok araştırmacı tarafından desteklenmiştir (Baptista ve Swann, 1999; Beaudry, Cook, Pandit ve Swann 1998; Cook, Pandit ve Swann, 1999; Pandit, Cook, Swann, 2001a, b; Swann, Prevezer, Stout, 1998; Swann ve Prevezer, 1996). Bu araştırmacılar kümelenmenin firmaları geliştirme ve yeni firmalar oluşturma gibi güçlü fonksiyonlarını incelemiştir. Vernon ve Hoover (1959) geleneksel olarak küçük ve yeni firmaların yığılma ekonomilerinden en fazla yarar elde ettiğinin düşünüldüğünü belirtmekte ve bilişim endüstrisinden gelen kanıtlar da bu durumun devam edeceğinin göstermektedir (Beardsell ve Henderson, 1999).

Kümelenmelerde sektöre giriş problemleri ve engelleri diğer yerlere göre daha düşüktür ve kümelerde yeni iş imkânları çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Ortak altyapı, satın alma, işgücü ve bilgiye erişim gibi avantajlar diğer firmaların kümeye olan talebini artırmaktadır (Alsaç, 2010) ve bundan dolayı yeni firmalar bağımsız yerler yerine mevcut kümelerin içinde kurulurlar. Yeni firmaların mevcut kümeler içinde kurulmaları aynı zamanda hazır müşteri profilinden yararlanma gibi avantajlar sağlamaktadır. Kümeler, firmalara endüstri ile ilgili fırsat bilgileri sağlayarak firmaların yeni girişimler inşa etmelerine imkân verecek güven ortamını oluştururlar. Örneğin, dünyanın en popüler yüksek bilişim teknolojileri kümesi olan Silikon Vadisi oldukça fazla sayıda yeni firmanın giriş yaptığı bir kümedir.

Silikon Vadisi gibi bölgelerde kurumların altyapı desteği yeni firmaların oluşumunda ve yeniliğin yükümlülüklerini azaltmada yardımcı oldular (Stinchcombe, 1965). Silikon Vadisinde aynı zamanda başarılı girişimcilik kültürüyle birlikte risk sermayesi gibi destekleyici yeni kuruluşların oluştuğu (Feldman, 2001; Kenney ve Burg, 1999) ve yeni firmaların oluşumunun daha fazla girişimciyi teşvik ederek başka yeni firmaların oluşmasına ortam sağladığı ileri sürülmektedir. Kümelenmenin yeni iş oluşumuyla sağladığı fırsatlar ve üstünlükler, kümedeki firmaların inovasyon süreçlerini hızlandırmasında önemli rol oynar. Küme içerisindeki

inovasyon ve yeni firmaların oluşması aynı zamanda kümenin üstünlüklerini daha da artırır.

8. Kümelenme ve İnovasyon

Küreselleşme ile birlikte yenilik yapabilme bölgesel rekabetin en önemli öğelerinden biri olmuştur; bununla birlikte bölgesel yenilik stratejileri ile yenilikçi işletmelerin teşvik edilmesine olan ihtiyacı artırmıştır (Alsaç, 2010: 50). Uluslar arası yazına göre rekabetçiliğin sağlanması için en önemli iki kavram olan inovasyon ve verimlilik bağımsız bir coğrafi konumla karşılaştırıldığında kümelenmenin sağladığı en önemli faydalardır (Çerçeve, 2009). İnovasyon, rekabet edebilirliğin sağlanması ve sürdürülmesinde temel faktörlerden biridir. Martin ve Sunley (1998) yığılmanın yerel inovasyonu ve üretkenliği artırdığını ifade etmişlerdir. Belli bir sosyo kültürel bağlamda ağ rolüne vurgu yapan bilim adamları “yenilikçi çevre” (innovative milieu) terimini ve daha kurumsal kavramı benimsiyenler ise “bölgesel yenilik sistemleri” (regional innovation systems) terimini ortaya atmışlardır. Kümelenme, firmaların inovasyon süreçlerini geliştirmede önemli roller oynamaktadır. Örneğin, Saxenian’a göre (1994) uluslararası inovasyon kümesi olarak adlandırılan Silikon Vadisindeki bilişim firmaları müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına küme dışındaki bölgelerin ulaşamayacağı hızda ve etkinlikte cevap verirler.

Kümelenmenin sağladığı yakınlık, işbirliği ve bilginin yayılması gibi fırsatlarla küme içerisindeki firmalar daha yenilikçi ve rekabetçi olurlar. Kümenin varlığı ve gelişimi, küme içerisindeki firmaların yenilikçi performansını etkileyen bir potansiyele sahiptir. Gelecekteki yenilikçi kapasitenin işareti olarak geçmişin yerel yörüngesine atıfta bulunan Schumpeter (1934) kümelenmenin uzun süreli olmasının önemine vurgu yapmıştır. Raines’e (2001:7) göre kümelenme yeniliği iki şekilde etkiliyor. Birincisi firmalar arasındaki ekonomik ve sosyal ağlar, yenilikçi bilginin oluşmasında ve verimli uygulama örneklerinin yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır; ikincisi küçük firmaların aşamalı olarak yaptıkları küçük değişiklikler yerel ekonomide büyük ölçekli yenilikçi değişimlerle sonuçlanabilmekte ve bölgedeki KOBİ’lerin tamamının gelişmesine katkı sağlayabilmektedir. Yerel tedarikçiler ve tamamlayıcılar sayesinde ihtiyaç duyulan girdiler firmalara daha kolaylıkla sağlanır ve inovasyon sürecini hızlandırır.

Yeniliklerin ortaya çıkmasında en önemli etmen yenilikçi ortam (innovative milieu) ve ağlardır. Yenilikçi ortam; ihtisaslaşma, interaktif ve sinerjik bir atmosfer, gelişmiş bir imitasyon süreci, kolektif öğrenme süreci ve güçlü yerel kimlik gibi etmenlerin bir arada bulunduğu ortamı ifade etmektedir (Martin, 2004: 2-27). Bagnasco, sanayi bölgelerinde coğrafi olarak belli bir alana yığılan firmaların zaman içerisinde güçlü ve güvenli sosyal bağlar geliştirerek yenilikçi yapıya kavuştuklarını ve uzmanlaştıklarını ifade etmiştir (Moulaert ve Seika, 2003: 291). Özellikle,

küme içinde bilginin yayılması yerel bir sosyo ekonomik ağ ile birlikte inovasyon ve rekabet gücü için uygun koşulları oluşturur ve “işletme hizmetleri, kamu desteği, altyapı, kalifeye işgücü ve risk sermayesi gibi yerel faktörler inovasyonu güçlendirmek ve desteklemek için birbirine sıkı sıkıya bağlı hale gelir” (McDonald ve Vertova, 2002: 45). Kümeler verimliliği yükselterek, yeni ürünlerin oluşmasını sağlayacak fırsatları oluşturarak ve bilgiye ulaşımı kolaylaştırarak inovasyonun gelişimine olanak sağlarlar (Çerçeve, 2009). Porter ve Scott (2001) kümelenmenin inovasyona ihtiyaç ve fırsat gibi potansiyel avantajlar sunduğunu belirtirler. Sonuç olarak, inovasyon üzerine yapılan yazın taramasında firmaların küme içerisinde yer alarak inovasyon yapma konusunda avantaj sağladıkları ortaya çıkmıştır.

9. Kümelenme ve Bilgi Üreten Kurumlar

Yığılma ekonomileri ile birlikte belli bir alanda firmaların bir araya gelmesiyle oluşan bölgesel kümeler eğitim, araştırma, hizmet, tedarikçiler ve iletişim gibi uygun altyapılarla küresel ve bölgesel fırsatlardan yararlanırlar (Moulaert ve Djellal, 1995). Kümelerin geliştirilmesi genellikle büyük bir üniversite veya araştırma enstitüsü gibi küme motorlarına bağlıdır. MIT ya da Harvard’da yapılan araştırmalar Massachusetts’ teki bir çok kümenin temellerini atmıştır (Porter, 1998a). Bilgi yoğun bir sanayide en önemli faktör Porter’ın Elmas modelinde önemli bir yere sahip olan kalifiye insan kaynağını oluşturabilmektir. Günümüzde rekabet gücünde gittikçe önemi artan bilgi ve teknolojiye ulaşmada üniversiteler, okullar ve araştırma kuruluşları önemli rol oynamaktadır.

Gelişmiş ülkelerde üniversite sanayi işbirliği çok güçlü bağlarla oluşturulmuştur. Üniversite sanayi işbirliğinin desteklenmesi ile yapılan Ar-Ge faaliyetlerinden daha fazla yararlanılmaya başlanmıştır (Alsaç, 2010). Üniversiteler aynı zamanda kümelerde inovasyonu destekleyen önemli konumsal faktörlerdir. Ar-Ge faaliyetlerinin yayılımı ve nitelikli bilim ve mühendislik mezunları kaynağı büyük üniversitelere ve Ar-Ge faaliyetlerine yakınlıkla ilişkilendirilip ileri teknoloji kümelerinin gelişimini açıklayan hipotezlerdir (Acs, FitzRoy ve Smith, 1998: 112). Örneğin, 3Com, Cisco, Seagate, Sun Microsystems ve Cadence gibi firmalara San Francisco Bay Area’daki kurumsal araştırma enstitüleri ve üniversiteler gibi birbirine doğrudan bağlı kurumlar tarafından uzman destek sunulmuştur (Kenney ve Goe, 2004). Üniversiteler ve kurumsal araştırma enstitüleri yeni sanayilerin oluşmasına uzman ve entelektüel destek sunarlar (National Research Council, 1999).

10. Kümelenme ve Devletin Rolü

Porter (2000b, 2002) devletin bir ekonomideki en önemli ve öncelikli rolünün makroekonomik ve politik istikrarı sağlamak olduğunu belirtir. İkinci rolünün ise elmas modelinde tespit edilen işletme girdilerinin yani eğitilmiş işgücünün, uygun fiziksel altyapının, doğru ve zamanında ekonomik enformasyonun ve onları temin eden kurumların etkinliğini

arttırıp, kalitesini yükselterek, ekonominin genel mikro-ekonomik kapasitesini artırmak olduğunu söyler. Üretim artışını teşvik edecek rekabeti yöneten genel mikro ekonomik kurallar ve teşvikler devletin üçüncü rolünü oluşturmaktadır. Devletin dördüncü rolü de, pozitif, farklı, uzun vadeli bir ekonomik faaliyet programını ya da devleti, ticareti, kurumları ve vatandaşları hem genel iş ortamını, hem de yerel kümelenmeleri değiştirmek üzere harekete geçiren bir değişim sürecini oluşturmak ve uygulamaktır. Devletin ekonomi alandaki son rolü ise kümelenmenin gelişimine yardımcı olmak ve kümelenmenin kalite artışını kolaylaştırmaya çalışmaktır.

Berkshire Strategy Project (2006) devletin ekonomide dört temel rolünden söz etmiştir:

1. İnsan Kaynakları, sermaye, fiziki ve teknolojik altyapı gibi işletme girdilerinin kalitesini yükseltmek;
2. Yeniliği ve yükselmeyi teşvik edecek kurallar, düzenlemeler ve teşvikler oluşturmak. Yönetmelikler, vergi politikaları ve anti tröst uygulamaları ile birlikte devlet politikalarının, firmaların rekabet edebilecekleri bir iklim etkisi yaratması;
3. Yerel kümeleri oluşturma ve oluşan kümeleri güçlendirme;
4. Son olarak, yerel firmaları ve vatandaşları uluslararası rekabetçilik konusunda eğiterek ve ekonomik stratejiler konusunda bilgilendirerek, rekabetçi olma hususunda teşvik etmek.

OECD (1999: 418-419) devletin kümelerin ortaya çıkmasını ya da kümelerin güçlenmesini kolaylaştıracak roller üstlendiğini belirtir. Bunlar;

- İstikrarlı ve öngörülebilir bir ekonomik ve politik iklimin oluşturulması;
- Akıcı ve dinamik pazar işleyişi için elverişli çerçeve koşullarını oluşturma (altyapı, rekabet politikaları, düzenleyici reformlar ve stratejik bilgi sağlama);
- Zorunlu ulusal ve bölgesel ekonomik vizyonu oluşturmada, inovasyonu ve yükselmeyi teşvik etme;
- Ağ ve bilgi paylaşımının yararlarının farkındalığının yaratılması;
- Destek ve işbirliği için uygun aşamaların sağlanması ve başlatılması;
- Ağ araçları ve diğer aracı aktörleri bir araya getirme;
- Ağ ve bilgi alışverişi için kolaylaştırıcı ve moderatör olarak görev alma;
- İhtiyaç duyulduğunda talep eden ve arzu eden müşteri gibi davranılması;
- Resmi ve gayri resmi bilgi alışverişinin kolaylaştırılması;
- Ortak araştırma ve gelişim için rekabetçilik programları ve projelerinin oluşturulması;
- Stratejik bilgi sağlanması (teknoloji öngörü çalışmaları, stratejik kümelenme çalışmaları);

- Kamu kurumlarının (özellikle okullar, üniversiteler, araştırma enstitüleri) endüstriyel bağlarını geliştirme;
- Değişen pazar koşullarına kurallar ve düzenlemelerle uyumu kolaylaştırma, inovasyon ve yükselme süreçlerini teşvik etme;
- İnovasyon sistemi içinde, farklı aktörler arasında bilgi alış verişini ve etkileşimi harekete geçirme;
- Stratejik bilgi sağlayarak, bilgilendirme hatalarını giderme;
- İnovasyon sistemi içerisinde, kurumsal uyumsuzlukları ve örgütsel hataları ortadan kaldırma;
- Kümelenme ve inovasyon süreçlerine engel olacak devlet yönetmeliklerini ve hatalarını ortadan kaldırma.

Devlet müdahaleleri ve politikaları Elmas modelindeki dört unsur üzerinde dolaylı etkilerde bulunarak bir sanayinin rekabet gücünü etkileyebilmektedir (Öz, 2002: 510). Alsaç'a (2010) göre devletin girdi koşulları üzerindeki etkisi teşvik verilen alanlar, sermaye piyasalarına yönelik politikalar ve eğitime yönelik politikalar ile olmaktadır. Devlet, dolaylı olarak ürün standartlarını ya da düzenlemelerini, gelir ve ücret politikalarını etkileyerek müşterilerin talep durumları ve ihtiyaçları üzerinde etkili olmuştur. Gelişmiş ve uzmanlaşmış üretim girdilerini kullanan sektörler ile bu sektörlerle ilgili ve bu sektörleri destekleyici sektörler arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi devlet tarafından teşvik edilmektedir. Devletin rekabet koşulları önündeki hukuki engelleri kaldırması, sermaye piyasası düzenlemeleri, vergi politikası ve tekelleşme karşıtı düzenlemeleri firma yapısı, stratejisi ve rekabet durumunu etkilemektedir.

Sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kamu idareleri hem ulusal hem yerel düzeyde bölgesel ekonomilerin gelişmesinde ve yenilenmesinde hayati bir rol oynar. Kümelenme doğal olarak ortaya çıkmasına rağmen, devlet yerleşik ve yeni doğan kümelerin gelişimini teşvik edecek eylemlerde bulunabilir. Kümelerin başarısında ulusal, bölgesel ve yerel yönetimlere önemli görevler düşüyor. Ulusal yönetim kümeleri teşvik etmek amacıyla etkili bölgesel uzmanlaşma politikalarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında önemli roller oynar ve bu politikalar dünyanın birçok ülkesinde anayasal olarak desteklenmiştir. Ticarileşme ile birlikte yerel yönetimlerle bankalar ortak çalışarak belli kümelere kredi sağlarlar ve kümelerin gelişimine yardımcı olurlar. Devletin belli kümelerin gelişmesinde ve rekabet gücünün devam ettirilmesi hususunda önemli roller üstlenmekte ve gerekli önemleri almakta olduğu belirtilmiştir (Çerçeve 2009). Örneğin, Kanada'daki cazip vergi indirimleri Amerikan film yapımcılarının bu ülkeye kaymalarına neden olmuştur. Bundan dolayı, Kaliforniya eyaleti yönetimi Hollywood film endüstrisine eyaletin mülkiyetlerini ücretsiz kullanma, eyalet çevre yolu ve otobanında yapılacak çekimlere yardımcı olması amacıyla Kaliforniya Otoban Devriyesi Film

İrtibat hizmetinden faydalanabilme, çekim ve sorun giderme yardımı gibi kolaylıklar sağlamıştır.

SONUÇ

Son yıllarda yapılan birçok araştırmada küresel ekonominin büyümesinin yadsınamaz bir gerçek olduğu ancak bu büyümenin daha çok yerel düzeydeki süreçlerin mekânsal yansımalarının bir sonucu olarak ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Porter (1998b), bazı bölgelerin alışılmışın dışında başarı göstermesi sonucu ekonomik coğrafyanın belli bölgelere yönelmek zorunda kaldığını ve küresel ekonomide sürdürülebilir ve kalıcı rekabet avantajı sağlamanın yolunun da artık uzak rakiplerin karşılık veremeyeceği, giderek artan yerellikten geçtiğini ileri sürmektedir.

Son on yılda bölgesel rekabet edebilirliği geliştirmede, kümelenme yaklaşımının bir araç olarak kullanılması konusuna verilen önem daha da artmış ve kümelenme bölgesel kalkınma stratejilerinin en önemli parçalarından biri haline gelmiştir. Kümelenme yaklaşımı ile birlikte ülkelerin, bölgelerin ve kentlerin fark yaratarak oluşturdukları kümelerin, kendine mensup firmalarla ve yakınında bulunan destekleyici firmalarla birlikte deneyimli bir işgücü, verimlilik artışı, yenilikçilik, daha hızlı büyüme ve rekabet avantajı gibi önemli faktörleri oluşturdukları görülmektedir.

Bu çalışma kümelenme ve rekabetçilik ilişkisini bölgesel kalkınma, kolektif verimlilik, dışsallıklar, bilgiye erişim, uzman kaynaklara düşük bir maliyetle erişim, tamamlayıcılar, yeni iş oluşumu, inovasyon, bilgi üreten kurumlar ve devletin rolü gibi konular çerçevesinde tartışarak yazına katkı sağlamayı amaçlamıştır. Öte yandan kümelenmenin rekabetçiliği artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Kümelenmenin rekabetçilik üzerindeki etkilerini ampirik çalışmalarla araştırmak, bu makalede ortaya konmaya gayret edilen tartışmaların test edilmesi ve daha iyi açıklanması bakımından kayda değer olabilir.

KAYNAKÇA

ACS, Z.J., FITZROY, F.R. ve SMITH, I. (1998) "Contrasting U.S. metropolitan systems of innovation," in J. delaMothe and G. Paquet (eds), *Local and Regional Systems of Innovation*, Boston: Kluwer.

ALSAC, F. (2010) "Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kümelenme Yaklaşımı ve Türkiye İçin Kümelenme Destek Modeli Önerisi," *PlanlamaUzmanlığı Tezi*, DPT, Ankara.

ANDERSON, A., ve MILLER, R. (2003) "Class Matters: Human and Social Capitalin the Entrepreneurial Process," *Journal of Socio-Economics* 32: 17-36.

BAPTISA, R.,ve SWANN, G.M.P. (1999) "A comparison of clustering dynamics in the US and UK computer industries," *Journal of Evolutionary Economics*, 9(3): 373-399.

BEAUDRY, C., COOK, G.A.S., PANDIT, N.R. ve SWANN, G.M.P. (1998) *Industrial Districts and Localised Technological Knowledge: The Dynamics of Clustered SMENetworking, Research Report 3.3 (Clusters, growth and the age of firms; A study ofthree industries: Aerospace, Broadcasting and Financial Services) for the European Community DG XII.*

BELL, M., ve ALBU, M. (1999) "Knowledge systems and technological dynamism in industrial clusters in developing countries," *World Development*, 27(9), 1715-1734.

BERGAMN, E., ve FESER, E. (2010) "Industrial and Regional Clusters: Concepts andComparative Applications," University of West Virginia,<http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm>,ErişimTarihi: 05/10/2010.

BERKSHIRE STRATEGY PROJECT (2006) *Rural Clusters of Innovation:Berkshires Strategy Project Driving A Long-Term Economic Strategy.*United States Department of CommerceBerkshire Economic Development CorporationMonitor Company Group, LLP.

BROWN, P., ve MCNAUGHTON, R.B. (2002) "Global Competitiveness and Local Networks: A Review of the Literature," in R. B. McNaughton and M. B. Green (eds), *GlobalCompetition and Local Networks* (Aldershot: Ashgate), pp. 3-37.

BRUSCO, S. (1990) "The Idea of the Industrial District: Its Genesis," in F. Pyke, G. Becattini and W. Spengenberger (eds), *Industrial Districts and Inter-Firm Cooperation in Italy* (Geneva: ILO), pp. 10-19.

BUDD, L., ve HIRMIS, A.K. (2004) "Conceptual Framework forRegional Competitiveness," *Regional Studies*, 38(9), 1015-1028.

CORTRIGHT, J. (2006) *Making Sense of Clusters: Regional Competitiveness and Economic Development*, The Brookings Institution, Washington, DC.

COOK, G.A.S., PANDIT, N.R. ve SWANN, G.M.P. (1999) "The dynamics of industrial clustering in British broadcasting," *Loughborough University Business School Working Paper 999*: 11.

ÇERÇEVE. (2009) "Rekabet ve Kümelenme" Sayı: 51.

DICKEN, P. (2003) *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*, London: Sage.

ENRIGHT, M. (2000) "The globalization of competition and the localization of competitive advantage: policies towards regional clustering" in N. Hood and S. Young (eds), *The Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development*, New York: St Martin's Press.

FELDMAN, M.P. (2001) "The Entrepreneurial Event Revisited: An Examination of New Firm Formation in the Regional Context," *Industrial and Corporate Change* 10 (4): 861-91.

KARA, M. (2008) "Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarının Yansımaları", *Planlama Uzmanlığı Tezi*, DPT, Ankara.

KENNEY, M., ve BURG U.V. (1999) "Technology, entrepreneurship and path dependence: industrial clustering in Silicon Valley and route 128", *Industrial and Corporate Change*, vol. 8, No. 1, Oxford, Oxford University Press.

KENNEY, M., ve RICHARD G.W. (2004) "The Role of Social Embeddedness in Professorial Entrepreneurship: A Comparison of Electrical Engineering and Computer Science at UC Berkeley and Stanford," *Research Policy* 33 (5): 691-707.

LAZERSON M.H., ve LORENZONI G. (1999) The firms that feed industrial districts: a return to the Italian source. *Industrial and Corporate Change* 8: 235-265.

LUNDQUIST, P., ve POWER, D. (2002) "Putting Porter into Practice? Practices of Regional Cluster Building: Evidence from Sweden," *European Planning Studies* 10(6):685-704.

MARSHALL, A. (1890) *Principles of Economics*, London: Macmillan.

MALECKI, E.J. (2004) "Jockeying for position: what it means and it matters to regional development policy when places compete," *Regional Studies*, 38(9), pp.1101-1120.

MARTIN, R. L. (2004). Cambridge Econometrics, Ecorys-NEI University of Cambridge, "A Study on the Factors of Regional Competitiveness", A draft final report for The European Commission Directorate-General Regional Policy, European Commission 2004.

MARTIN, R.L., ve SUNLEY, P. (1998). "Slow convergence? The new endogenous growth theory and regional development," *Economic Geography*, Vol. 74: 201:227.

MCDONALD, F., ve VERTOVA, G. (2002) "Clusters, Industrial Districts and Competitiveness," in R. B. McNaughton and M. B. Green (eds), *Global Competition and Local Networks* (Aldershot: Ashgate), pp. 38-67.

MOULAEERT, F., ve DJELLALL F. (1995). "Information technology consultancy firms: economies of agglomeration from a wide-area perspective", *Urban Studies*, 323(1), 105-22.

MOULAERT F., ve SEIKA F. (2003) "Territorial Innovation Models.A Critical Survey".*Regional Studies* Vol. 37 (3):289-303.

NATIONAL COMPETITIVENESS COUNCIL, NCC. (2011) Ireland' Competitiveness Scorecard 2011.

NAVICKAS,V., ve MALAKAUSKAITE, A. (2010) "Relation between the Level of Clusterization and Tourism Sector Competitiveness," *InzinerineEkonomika EngineeringEconomic* (1), 60-67.

NOVELLI, M., SCHMITZ, B., ve SPENCER T. (2006) "Networks, clusters and innovation in tourism: A UK experience", *Toursim Management* 27, 1141-1152.

OECD. (1999) *Boosting Innovation: The Cluster Approach*, OECD, Paris.

OECD. (2006) "A Review Of National Cluster Policies: Why Are They Popular, Again", Territorial Development Policy Committee, 28-29 November 2006, OECD Headquarters, Paris.

ÖZ, Ö. (2002) "Asseing Porter's Framework For National Advantage: The Case of Turkey," *Journal of Business Research* 55, 509-515.

PANDIT, N.R., COOK, G.A.S. ve SWANN, G.M.P. (2001a) The dynamics of industrial clustering in British financial services, *Service Industries Journal*, Vol. 4: 33 61.

PANDIT, N.R., COOK, G.A.S. ve SWANN, G.M.P. (2001b) A comparison of clustering dynamics in the British broadcasting and financial services industries, *International Journal of the Economics of Business*, Vol. 9-2: 195-224.

PARR, J. (2002) "Agglomeration economies: ambiguities and confusions,"*Environment and Planning A* 34: 717-31.

POON, A. (1994) *Tourism, Technology and Competitive Strategies*, Wallingford: CAB International.

PORTER, M.E. (1985) *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance.*, New York: The Free Press.

PORTER, M.E. (1998) "Clusters and the new economics of competition," *Harvard Business Review*, November-December: 77-90.

PORTER, M.E. (2000a) "Locations, clusters and company strategy," in G.Clark, M.Feldman and M.Gertler (eds) *The Oxford Handbook of Economic Geography*, Oxford: Oxford University Press.

PORTER, M.E. (2000b) "Location, competition and economic development: local clusters in a global economy," *Economic Development Quarterly*, 14(1), February, 15–34.

PORTER, M.E. (2002) "Regional Foundations of Competitiveness and Implications for Government Policy," *Paper presented to Department of Trade and Industry Worksshop*, April.

PORTER, M.E., ve SCOTT, S., (2001) "Innovation: Location Matters," *MIT Sloan Management Review*, 42(4), 28-36.

RAINES, P. (2001) "Local or national competitive advantage?: the tensions in cluster development policy", *Regional and Industrial Policy Research Paper*, No. 43, Glasgow, European Policy Research Center.

SAXENIAN, A. (1994) *Regional advantage: Culture and competition in Silicon Valley and Route 128*, Massachusetts: Harvard University Press.

SCHMITZ, H., ve Nadvi, K. (1999). "Clustering and industrialization: introduction," *World Development*, 27 (9), pp. 1503-1514.

SCHUMPETER, J.A. (1934) *The Theory of Economic Development* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

SEPIC, D. (2005) *The Regional Competitiveness: Some Notions, Russian European Centre for Economic Policy - RECEP*, Moscow.

SÖLVELL, Ö., LINDQVIST, G. ve KETELS, C. (2003). "*The Cluster Initiative Greenbook*" Bromma Tryck AB, Stockholm.

STAHL, K. (1982) "Differentiated Products, Consumer Search, and Locational Oligopoly," *Journal of Industrial Economics*, 31, no. ½: 97-114

STINCHCOMBE, A.L. (1965) "Social Structures and Organizations," In *Handbook of Organizations*, ed. James G. March, 142-93. Chicago: Rand McNally.

STORPER, M. (1999) "The Resurgence of Regional Economics, Ten Years Later: The Region as a Nexus of Untraded Interdependencies. European Urban and Regional Studies," in J. Bryson, N. Henry, D. Keeble and R. Martin (eds), *The Economic Geography Reader: Producing and Consuming Global Capitalism* (Chichester: Wiley), pp. 209-15.

SUAREZ-VILLA, L., ve WALROD, W. (1997) "Operational strategy, R&D and intra-metropolitan clustering in a polycentric structure: The advanced electronics industries of the Los Angeles Basin," *Urban Studies*, 34(9), 1343-1380.

SWANN, G.M.P., ve PREVEZER, M. (1996) "A comparison of the dynamics of industrial clustering in computing and biotechnology," *Research Policy* 25: 1139-1157.

SWANN, G.M.P., PREVEZER, M. ve STOUT, D. eds. (1998) *The dynamics of industrial clustering: International comparisons in computing and biotechnology*, Oxford: Oxford University Press.

WEBER, A. (1929) *Theory of the Location of Industries* (Chicago, IL: University of Chicago Press).